

Виникає питання: для чого потрібна особиста відвертість, не відвертість героїв художнього твору, а відвертість особистого досвіду того, хто пише той твір, який читає цей читач? Коли це не епатаж і не бажання стати відомим? Для чого розповідати про те, про що в родині мовчать?

Анні Ерно приїздила до Києва у 2001 році на запрошення Французького культурного центру. На зустріч прийшли, здебільшого, студенти — французькі філологи, щоб поспілкуватися з носієм мови. Вони добросовісно прочитали книжки Анні Ерно, які були в медіатеці культурного центру. Головне питання до письменниці було: «Як ви насмілились говорити про таке?» Те саме питання я чула на свою адресу на презентаціях своєї книги есеїв «Слово свого роду»: як ви насмілились говорити таке про найближчих людей, про свій рід? Чи не порушуєте ви головної підвалини існування, святості Роду? Анні Ерно відповіла, що святість роду порушує не дочка, яка із болем розповідає про батька, який справді хотів вбити матір, а той батько і та мати, між якими виник ганебний конфлікт на очах у дочки.

Тоді їй минув шістдесят один рік, і ця жінка вразила мене своєю красою. Мені було сорок два, і я думала: як доживати до такого віку, то тільки в такій формі. Особливо мене вразила краса її зубів. Якщо ті зуби були штучні, то дуже добре зроблені.

А вже у Франції, на початку 2023 року я купила спецвипуск «Le Monde», присвячений Нобелівській лавреатці. І там було багато світлин Анні Ерно. Зокрема й та, де в неї випало волосся після хіміотерапії в 2002-му, тобто невовзі після відвідин Києва. Тоді саме виходила книжка її творів українською «Пристрасть». Вона надіслала листа, що не зможе приїхати на презентацію через артроз. Десь у моєму київському помешканні серед моїх паперів і досі лежить цей лист.

Я знаю, що багато жінок не приховують, що з ними було й таке, і сміливо фотографуються лисими... Але я ще

жодного разу не бачила, щоб якась жінка фотографувалася зі вставною щелепою, яку щойно витягла з рота. Певне, в поголеному жіночому черепі є якась своєрідна естетика, а у беззубому роті — нема.

То навіщо вона, та відвертість? Відвертість заради відвертості сенсу не має і не має художньої вартості. Відвертість — це запрошення до діалогу того, кому про це оповідається. Це може і не означати «відвертість за відвертість» — в прямому сенсі. Результатом письменницької відвертості має бути зізнання самому собі в тому, в чому автор твору зізнається перед світом. Літературна відвертість — це провокація нескінченних розмов про те, про що зараз не говорять публічно, що сьогодні ще вважається аморальним. Проблема стоматології є проблемою соціальною: доступ якомога ширших верств до медицини. Проблема онкології є проблемою і соціальною, і онтологічною також: що стоїть за такими страшними змінами у твоєму тілі? Чому саме на мене прийшла та напасть? То було випробування чи кара Господня? В моєї сердешній Ані то була саме онтологічна проблема. І вона навіть не могла поставити сама собі тих гострих питань, які всередині неї трансформувалися в онкологію...

Я вижила, то й ви виживете — то є головна мотивація жінок, які роблять публічною свою зовнішність після хіміотерапії. Не всім це під силу. Справжня відвертість — не епатаж, а сила духу.

Свою найкращу книгу Анні Ерно написала вже після відвідин Києва, і коли пододала свій рак. Це книга «*Les années*», «Ці роки». Це не просто добра книга, це справді новаторський підхід до проблеми. Звичайно ж, я не знаю світової літератури в усьому її обсязі, але з того, що знаю: нема такого твору, головним персонажем якого є не люди, а роки, роки. Багато хто писав про плинність життя і про те, як змінюється обличчя тієї, а потім і наступної епохи. Але це подається через долі персонажів, через події їхніх життів. Анні Ерно вдалося схопити плин років у Франції,

втілити його через плин випадкових чи не випадкових образів, які утворюють тканину часу, тканину епохи. Письменниця багато пише про політичні події «років». Але це не соціологічний огляд життя повоєнної Франції, яких написано багато. Це індивідуальне переживання подій, зокрема й політичних, що увійшло в резонанс із переживаннями багатьох французів і не лише французів.

Я живу у Франції два з половиною роки. І не бачила жодної французенки, яка б присіла попісяти просто на вулиці, образ кінця сорокових, із якого починаються «Ці роки». (Анні Ерно народилася в 1940-му році). Але я чула сморід біля арабських кав'ярень і підворіть поблизу. Франція і змінюється, і водночас не змінюється.

Можливо, якщо подібний текст написала б літераторка якоїсь іншої країни Європи, він і не викликав би такого резонансу. Але це голос Франції, про яку в Європі, і в Західній, і в Східній, знають багато, навіть ті, хто в ній ніколи не бував. У «Цих роках» згадано, в межах нестримної часової плинності, всі великі події повоєнної Франції і повоєнного світу. Відчуваються і антиголістські настрої Анні Ерно (такі співзвучні поглядам Симони!) і її антиамериканські настрої, які є органічними для питомої, онтологічної французенки. Росія першого десятиріччя двохтисячних бачиться їй як сукупність земель, які б мала колонізувати Європа, але згаяла шанс, бо влізла підступна Америка. Коли до влади у Росії прийшов чоловік, чие ім'я вимовляється набагато легше, ніж «Ельцин», то його вислів «мочіть в сортіре», який облетів увесь світ, сприйнявся певними колами у Франції не як питома російсько-радянська «приблатньонність», а як згубний вплив американського безкультур'я.

Воістину, чужий погляд є, як мінімум, цікавим, якщо не слухним. І завжди провокуватиме нескінченні розмови, кінець яким покладуть не співрозмовники, а прийдешні роки... Але «Ці роки» варто не переказувати, а читати. І я щиро радію, що скоро цю книгу читатимуть українською.

Читатимуть і нескінченно сперечатимуться. Я довідалася про присудження Анні Ерно Нобелівської премії, коли була у Франції, біля ліжка своєї смертельно хворої Ані. І мої співвітчизники у соціальних мережах заквапилися «хейтити» новоспечену лавреатку за те, що у 1992 році вона переспала з російським дипломатом, та ще й не посоромилась публічно про це повідомити. Мовляв, вона російська шльондра, а не французька письменниця. Я кинулася робити те, чого ніколи не робила у менш напруженому стані. А саме: кинулася захищати на фейсбуківих («візажеліврових») шпальтах «свою» авторку від несправедливих звинувачень, мовляв, не можна на все дивитися крізь призму російсько-української війни, іноді навіть це може стати недоречним. Мене звинуватили в істеричності й недостатньому патріотизмі: всі ви такі, хто у війну виїхав подалі від України!

Анні Ерно і її незрівнянні «Роки» провокують і стимулюють нескінченні розмови на всіх онтологічних рівнях...

Міфи, міфи...

Міф завжди сильніший за реальність. Реальність, власне, і не потрібна, якщо в атмосфері ширяють міфи, зачіпаючи одне одного своїми широкими крилами. Навколо нас точиться не боротьба істини з тим чи іншим міфом, а боротьба міфів між собою.

Ніщо так міцно не формує установок психіки, як міфологічні наративи, засвоєні на тому етапі людського життя, коли засвоєння відбувається найпродуктивніше. Не має значення, чи міфи складаються самі собою, чи їх конструювали свідомо. Значення має те, що люди у своїй більшості сприймають міфологічні наративи як істину — свідомо чи несвідомо. Схоже, моя сердешна дочка прожила в полоні міфу «В мене все погано і ніколи не буде добре». І я не змогла вирвати її із в'язниці того міфу. А хтось живе у рамках міфу «В мене все вийде», і це також працює.

Але то міфи індивідуальні. Зараз я про міфи колективні, соціальні, точніше, національні, які також формують індивідуальність людини. Якщо свої індивідуальні міфи люди зазвичай приховують, то колективні полум'яно відстоюють, щоправда, здебільшого, у форматі словесних родинних пересварок. Коли доходить до того, щоб захищати своє міфологічне світобачення у ситуації реальної загрози життю, вмить вмикається обґрунтування власної міфологічної ролі в історії на тих теренах, де життям не ризикують.

Людям властиво забувати, що кілька років чи кілька місяців тому так само полум'яно вони відстоювали інший міф. Нагадування про старий міф і гнівить, і спантеличує поборників нового міфу: тож вони захищаються тим, що вмить змінюють тему розмови, тобто, як кажуть поляки,

повертають kota хвостом. Знову натрапляємо на те небажання йти до кінця, це знову вона, нескінчена розмова. Проте є й такі, хто плакає старий міф, коли всі поряд піддалися новим віянням. Такими були мої батьки, наприклад.

Те, що я озвучую зараз, також, очевидно, є міфом. Тож цілком припускаю, що зараз я розвиваю своє власне міфобачення реальності. Визнати роль міфу у власному світогляді — це також вічно нескінчена розмова, в основі якої — настанова «в усьому йти до кінця». Я намагаюся йти до кінця. Я не боюся побачити у невігідному світлі і власну родину, і саму себе. Не повертаю kota хвостом, щоб він ішов туди, звідки прийшов, не змінюю теми розмови, не кричу «мені це не цікаво», коли розмова стає незручною для мене особисто. Але розмовляю я, здебільшого, сама з собою на сторінках власної есеїстики.

Коли прагнеш дійти до самого кінця в пошуках химерної істини, то на якомусь етапі цієї плутаної карколомної дороги відчуваєш, що кінця, власне, і нема. Нескінчені розмови приречені стати нескінченними. Понад усе це стосується пошуку істини міфу. Або міфологічної істини. Або істинного міфу. Коли знаходиш міф істини.

Про міфи як чинники індивідуального світогляду написано багато чого як в академічній, так і в есеїстичній стилістиці. Великий міф культури чи суспільства стає могутнім, коли стає міфом індивідуальним для критичної кількості індивідів. Оскільки точкою відліку усіх моїх рефлексій є російсько-українська війна, то й міфи відповідні.

Так сталося, що окрім інших російських міфів, склався якийсь такий особливий міф Росії, і він і досі сильний. Навіть зараз. Наразі йдеться не про героїчний міф російських перемог, який і в Російській імперії, і в СРСР, і в нинішній Російській Федерації насаджувався згори, долаючи тяжкий індивідуальний досвід російських поразок, який намагалися забути російські індивіди. Йдеться про іншу грань російського міфу, а саме:

В Росії все не так, як у нормальному світі. Там бруд і бездоріжжя. Пияцтво і непристойна лексика. Нехлюйство і безвідповідальність. Бездомні пси на вулицях і таргани по домівках. Але, попри все це, в Росії є якась така незамулена чистота, якась така парадоксальна душевність, якась така співчутливість і бажання прийти на допомогу, якої більш ніде нема.

Моя мати, російський філолог за освітою, прожила життя із цим міфом. До кінця її життя він живив і водночас роз'ятрював її невротичну душу:

— Я не знаю, хто я більшою мірою: українка чи росіянка. Я люблю Україну, особливо Лесю Українку! Але я люблю й Росію! Я маю право на щирість? Чи твої незалежники не дають мені цього права?

— Дають тобі таке право, — відповідала я, пропонуючи матері вступити до котроїсь із проросійських політичних партій, яких у незалежній Україні було повно — мати померла в 2010 році.

Але така форма любові до Росії аж ніяк не влаштувала мою пасіонарну в домашніх умовах матір. Спікерів, які віщали від імені тих партій, моя мати ненавиділа ще дужче, ніж «незалежників», адже з тими політиками асоціювався хижий вищир капіталізму, а не ось якась така російська душевність і духовність, якої більш ніде нема. Тож моя мати починала зі справжніми, не театральними сльозами в голосі декламувати «Росія, ніщя Росія», а потім співала про лучінушку, яку обліла водою свекровь лютая.

— Інші щось із себе корчать, щось вигадують, придурюються, а в Росії щиро говорять про свою недоладність! Тому всі люблять якщо не саму Росію, то російську культуру! Тільки Росія спромоглася на велику щирість!

— То чого ж ти так не любиш еротичні епізоди в західній літературі, чим тобі не велика щирість?

— Це непристойність, а не щирість! З тобою розмовляти — як їсти горох! Постав мені краще «Дубінушку»!

Лучінушка, дубінушка... Все своє життя мати слухала на вінілових платівках жалісні російські пісні, схлипуючи,

декламувала вірші про спіци распісние, які вязнут в расхлябанние калєі, і про плат узорний до бровей. Ці схлипи переповнювали моє життя поряд з нею ще від часів СРСР.

— Не жила ти в Росії, то й мордуєшся невідомо чим, — коментував материні російські голосіння мій батько, якщо був поряд. Батько в процесі своєї трудової діяльності інженера підземних робіт дуже багато їздив у відрядження по городам і весям колишнього СРСР. Бував не лише в містах України, не лише в Москві і в Ленінграді, а й в Ярославлі, в Калініні, в Тулі і навіть в містечку Мудьюг Архангельської області.

— Архангельська область! Я хочу туди! Адже звідти Ломоносов! — вигукувала мати, коли батько приколював мені на груди значок із обеліском у Мюдьюзі невідомо яким павшим героєм.

— Але там нема туалетів, — уточнював батько, — і куца, за яким присісти, теж нема.

— Тоді я переїду до Тули! — вигукувала мати. — Поміняю квартиру в Києві на більшу в Тулі!

За СРСР, нагадаю тим, хто не в курсі, купівлі-продажу нерухомості не було. Проте існував такий ідіотичний замінник купівлі-продажу, як обмін квартир. Обмін як внутрішньоміський, так і міжміський.

Мій батько, варто зауважити, з нами не проживав, був, як то кажуть, «приходящим» і мужем, і батьком. В нього була інша невеличка київська квартира, яку він на більшу в Тулі міняти не хотів. Батько не був шанувальником української культури і літератури, після роботи у своїй квартирі лежав на дивані з російськими книжками та журналами. Але розумів переваги життя в Києві, бо справді надивився на власні очі на те, яким було життя СРСР в інших містах. До Москви перебраться не вийде, в Ленінграді клімат поганий, я вже мовчу про Мурманськ. Помінятися на більше житло в іншому місті України — то звідти треба буде їздити до Києва за м'ясом. А з інших міст Росії — до Москви, ділився своєю мудрістю радянського мандрівника

у справах мій батько, який неодноразово у відрядженнях бачив п'яні надвечір'я російських міст і оцінив увесь їхній дисконформ.

— Якби ти бачила тих російських жінок, які щовечора закупають повні сумки водяри, то не рвалася б до Тули!

— Ой, та замовкни! Російські жінки — це зовсім інше!

Мати знову плакала, і щиро плакала! Бо для неї «руські жінчини» — то були дружини декабристів, які не просто поїхали за чоловіками до Сибіру, а їй змогли примусити тюремників шанувати своїх чоловіків-революціонерів. У єство мого батька не було впроваджено міф унікальної душевності Росії. Йому ближчим був міф радянський про аморальність світу капіталу, тобто міф інтернаціональний. Батько не підтримував матір в її причинній любові до берьозок, ямщиків, бубенцов і тургенєвських дівчат.

Мати, окрім Москви, більш ніде в Росії не бувала, навіть до Ленінграда не доїхала. І все одно навіжено декламувала рядки про Петра творення і про царіцу, яка приносить сина в царській дом. А героїні російської класики були для неї реальними задушевними подругами — не забуду до скону, як вона розмовляла з ними, розмахуючи дерев'яною мішалкою, стоячи біля газової плити, виварюючи білизну, і її сльози реально капали до порепаного казанка... Пральну машину ми придбали в день зустрічі Ющенка й Путіна — випадково зчепилися в пам'яті ці дві події. Путіна моя мати не любила, вважаючи його ворогом культури, насамперед російської.

— Твоя мати була глибоко нещасною людиною! — каже Марі-Франс, з якою я ділюся спогадами про свої дитинство, отрочтво і доросле життя розведьонки з двома дітьми.

Моя мати не вважала себе глибоко нещасною, адже в неї були такі задушевні подруги, як Тат'яна Ларіна і Єлена Стахова. Мати завжди бадьорилась, і коли їй ставало вже зовсім погано, хапала котрийсь із томів 13-томного червоного зібрання творів Маяковського — у творчості цього

пролетарського самогубця було багато оптимістичної поезії, — і читала її вголос.

Моє досвідчене око помічає деякі відгомони міфу російської унікальності в житті і в побуті Марі-Франс. Її дід був петлюрівським офіцером, її мати Лідія знала українську мову і прийняла українські ідеї від своїх батьків, передала своїм дітям якщо не мову, то ідеї. Родина Зиновія Ямкового жила у Франції від 1922 року. Їхня дочка Лідія вийшла заміж за француза і стала матір'ю родини, де було четверо дітей, Марі-Франс — найстарша. Французька культурна стихія перемагала. Марі-Франс розповідала, що її дід Зиновій радів, що його онуки стали католиками. Я його добре розумію: набагато краще побачити онуків французькими католиками, ніж радянськими піонерами.

А деякий домішок російської надривної присутній у французькій культурі протягом тривалого часу, і певною мірою існує й зараз. В тому, як оздоблено помешкання Марі-Франс, де я нині мешкаю, повно російської естетики: і хохлома, і гжель, і російські іконки. Є навіть самовар. Але то матеріальні артефакти. Марі-Франс вже давно не живе в цьому помешканні, лише приїздить ненадовго. Можливо, якби вона оновлювала своє житло згідно зі сучасними своїми настроями, гжелі й хохломи було б менше. Мода на російські туристичні артефакти у Франції минає.

Але нематеріальний російський міф ще присутній у свідомості французів. З одного боку, ставлення Марі-Франс до сучасної Росії дуже критичне, можна навіть сказати, пасіонарно-негативне. Але, з іншого боку, вона й досі пишається, що читала всі романи Анрі Труайя про дружин «десембристів». Знову вони, російські жінки. Який могутній міф!

Загальний «тренд» французької риторики наразі проукраїнський, антиросійський. Проте добре ставлення нинішніх французів до нинішніх українців не є результатом критичного мислення французів і переосмисленням на-